

Sosyoloji Kuramları

GEORGE RITZER – JEFFREY STEPNIISKY

On Birinci Baskıdan Çeviri

İngilizceden Çeviren
Himmet Hülür

• Yazarlar Hakkında •

George Ritzer Maryland Üniversitesi'nde Seçkin Üniversite Profesörüdür. Avustralya Melbourne'deki LaTrobe Üniversitesi'nden Fahri Doktora ödülü; Dublin'deki Trinity College'ın Üniversite Felsefe Topluluğu'ndan Fahri Kılavuz; Amerikan Sosyoloji Derneği'nden Öğretime Seçkin Katkı Ödülü aldı. Amerikan Sosyoloji Derneği'nin dört bölümünün başkanlığını yaptı -Kuramsal Sosyoloji, Örgütler ve Meslekler, Sosyoloji Tarihi ve Küresel ve Uluslararası Sosyoloji'nin ilk başkanı oldu. Kuramla ilgili kitapları arasında *Sosyoloji: Çok Paradigmalı Bir Bilim* (*Sociology: A Multiple Paradigm Science*) (1975/1980) ve *Sosyolojide Meta Kuramlaştırma* (*Metatheorizing in Sociology*) (1991) bulunmaktadır. Toplum kuramının toplumsal dünyaya uygulanmasıyla ilgili kitapları *Toplumun McDonaldlaştırılması: Dijital Çağa Doğru* (*The McDonaldization of Society: Into the Digital Age*) (9'uncu baskı, 2018), *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek* (*Enchanting a Disenchanted World*) (3'üncü baskı, 2010) ve *Hiçbir Şeyin Küreselleşmesi'ni* (*The Globalization of Nothing*) (2'nci baskı, 2007) kapsamaktadır. Kitaplarının yirmiden fazla dile çevrilmesinin yanında sadece *Toplumun McDonaldlaştırılması* (*The McDonaldization of Society*) bir düzineden fazla dile çevrildi. Son on yılda ve şu anda çokça atıf alan çalışmalarının çoğu üretüketim ile ilgilidir.

Jeffrey Stepnisky Klasik ve çağdaş sosyoloji kuramlarıyla ilgili dersler verdiği Alberta'daki MacEwan Üniversitesi'nde Doçent olarak çalışmakta ve Sosyoloji Bölüm Başkanlığını yürütmektedir. Toplum kuramı alanında özellikle benlik ve öznelarasılık konularında yayınlar yapmıştır. Çalışmaları *The Journal for the Theory of Social Behavior* ve *Social Theory & Health* gibi dergilerde yayınlanmıştır. Wiley-Blackwell Başlıca Toplum Kuramcıları El Kitabı'nın (*Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists*) (2011) eş editörlüğünü yapmıştır ve *Toplum Kuramı Ansiklopedisi*'nin (*The Encyclopedia of Social Theory*) (2005) baş editörlüğünü yürütmüştür. Elinizdeki bu kitaba ek olarak *Modern Sosyoloji Kuramları*, *Klasik Sosyoloji Kuramları* ve *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri* konularındaki metinlerde George Ritzer ile birlikte çalışmıştır.

David'e sevgiyle

GR

Anneme ve Babama sevgiyle

JS

• Önsöz •

Bu ders kitabının amacı, öğrencileri klasik dönemden günümüze kadar geniş bir yelpazedeki sosyolojik kuramlarla tanıştırmaktır. Her revizyon, alandaki en yeni gelişmeleri değerlendirme fırsatı sunar. Bu baskı için güncellemeler hazırlarken, klasik kurama ve klasik kuramların yeni uygulamalarına (çevre sorunlarını anlamak için Marxizmin önemi gibi) dair yeni bakış açıları (Bölüm 1’de ele aldığımız Avrupalı olmayan kuramcılar gibi) sunmaya devam eden araştırmacı sayısından etkilendik. Elbette, sosyologlar klasik kuramlar üzerine düşünmenin yanı sıra, çağdaş dönemin sorunlarını ele almak için sürekli olarak yeni kuramlar geliştiriyorlar. Bu baskıda, en önemli yeni kuramlar, bilim, teknoloji ve doğadaki sorunları ele alan bir dizi kuramı ele aldığımız Bölüm 18’de tanıtılıyor. Bunlara, eyleyen-ağ kuramı, Donna Haraway ve toplumlar ile iklim değişikliği arasındaki ilişkiyi ele alan bir perspektif olan Antroposen kuramları hakkında önemli yeni alt başlıklar dahildir.

• Teşekkür •

Bir kez daha, çağdaş feminist kuram üzerine olan Bölüm 12'yi yazdıkları için Patricia Lengermann ve Gillian Niebrugge'a teşekkür etmek istiyoruz. Ayrıca, Niklas Luhmann üzerine olan bölüme (Bölüm 7) yaptığı katkılardan dolayı Matthias Junge'a, queer kuram üzerine olan başlığa (Bölüm 15) yaptığı katkılardan dolayı Mike Ryan'a ve bu metne yaptığı birçok katkıdan dolayı Doug Goodman'a teşekkür ederiz. Sürekli desteği için Michelle Meagher'a ve bilim, teknoloji ve toplum kuramları üzerine geri bildirimleri için Alex Castleton'a teşekkür ederiz. Ayrıca, Stepnisky'nin Latour ve Haraway'in zorlayıcı fikirleri üzerine eğitim verdiği MacEwan'ın Soci 333 (Çağdaş Sosyolojik Kuram) dersindeki öğrencilere de minnettarız. Ayrıca, Stepnisky'nin Latour'un *Yeryüzüne Dönüş*'ünü nasıl sunacağını bulmasına yardımcı olan David Ilkiw ve Kilian LaBonté-Bon ile yaptığımız sohbetler için de minnettarız. Son olarak, SAGE'deki editörlük ve prodüksiyon ekibine, özellikle Jeff Lasser, Veronica Stapleton Hooper ve metin editörü Colleen Brennan'a verdikleri destek için teşekkür ederiz.

Ayrıca, bu kitabı daha iyi bir kitap haline getirmeye yardımcı olan yorum ve önerileriyle katkıda bulunan aşağıdaki eleştirmenlerden oluşan heyete de teşekkür ederiz:

Reginald A. Byron	Southwestern Üniversitesi
Crystal Collins-Camargo	Louisville Üniversitesi
Cristián Doña-Reveco	Michigan Eyalet Üniversitesi
Jason T. Eastman	Coastal Carolina Eyalet Üniversitesi
Heather Jacobson	Texas Arlington Üniversitesi
Jesse Klein	Florida Eyalet Üniversitesi
Ying Ma	Austin Peay Eyalet Üniversitesi
Jean-Pierre Reed	Southern Illinois Üniversitesi

—George Ritzer and Jeffrey Stepnisky

• İçindekiler •

Önsöz	vii
Teşekkür	viii
KISIM 1 • KLASİK SOSYOLOJİ KURAMLARI	11
Bölüm 1 • Ana Hatlarıyla Sosyoloji Kuramının Tarihi: İlk Dönem	13
Giriş	14
Modern Dönemden Önce Sosyoloji Kuramı	15
Sosyoloji Kuramının Gelişiminde Toplumsal Güçlerin Önemi	19
Siyasal Devrimler	19
Endüstri Devrimi ve Kapitalizmin Ortaya Çıkışı	21
Sömürgecilik	21
Sosyalizmin Ortaya Çıkışı	22
Feminizm	23
Kentleşme	23
Dinsel Değişim	24
Bilimin Gelişimi	24
Entelektüel Güçler ve Sosyoloji Kuramının Ortaya Çıkışı	24
Aydınlanma	25
Aydınlanmaya Muhafazakâr Tepki	26
Fransız Sosyolojisinin Gelişimi	26
Alexis de Tocqueville (1805–1859)	27
Claude Henri Saint-Simon (1760–1825)	28
Auguste Comte (1798–1857)	28
Emile Durkheim (1858–1917)	30
Alman Sosyolojisinin Gelişimi	32
Karl Marx'ın (1818–1883) Kuramlarının Kökenleri ve Doğası	33
Max Weber (1864–1920) ve Georg Simmel'in (1858–1918) Kuramlarının Kökenleri ve Doğası	38
İngiliz Sosyolojisinin Kökleri	46
Politik Ekonomi, Düzeltimcilik ve Toplumsal Evrim	46
Herbert Spencer (1820–1903)	48
Harriet Martineau (1802–1876)	50
İlk Dönem İtalyan Sosyolojisinin Kilit Şahsiyeti	52
Avrupalı Olmayan Klasik Kuram	53
Bölüm 2 • Karl Marx	59
Giriş	59
Diyalektik	61
Diyalektik Yöntem	62

2 İçindekiler

Olgu ve Değer	62
Karşılıklı İlişkiler	63
Geçmiş, Şimdi, Gelecek	63
Kaçınılmazlığın Olmayışı	64
Eyleyenler ve Yapılar	64
İnsan Potansiyeli	65
Emek	66
Yabancılaşma	70
Kapitalist Toplumun Yapıları	73
Metalar	74
Metaların Fetişizmi	75
Sermaye, Kapitalist ve Proletarya	77
Sömürü	78
Sınıf Çatışması	79
İyi Bir Şey Olarak Kapitalizm	81
Tarihin Maddeci Kavranışı	82
Kapitalist Toplumun Kültürel Yönleri	84
İdeoloji	84
Din	87
Marx'ın Ekonomi Bilimi: Bir Örneğın İncelenmesi	88
Komünizm	90
Eleştiriler	91
Güncel Yankılar	93

Bölüm 3 • Emile Durkheim

97

Giriş	97
Toplumsal Olgular	99
Maddi ve Maddi Olmayan Toplumsal Olgular	103
Maddi Olmayan Toplumsal Olgu Tipleri	104
Toplumsal İşbölümü	109
Mekanik ve Organik Dayanışma	110
Dinamik Yoęunluk	111
Baskıcı ve Onarıcı Hukuk	111
Normal ve Patolojik	112
Adalet	114
İntihar	114
İntiharın Dört Tipi	116
İntihar Oranları ve Toplumsal Reform	119
Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri	120
Durkheimci Kuramın Erken ve Geç Dönemi	120
Din Kuramı—Kutsal ve Dünyevi	121
Niçin İlkel?	123
Kolektif Coşku	123
Totemizm	125
Bilgi Sosyolojisi	126
Ahlak Eğitimi ve Toplumsal Reform	127
Ahlak	128

Ahlak Eğitimi	129
Meslek Dernekleri	130
Eleştiriler	131
Güncel Yankılar	133

Bölüm 4 • Max Weber 137

Yöntembilim	138
Tarih ve Sosyoloji	138
Anlama [Verstehen]	142
Nedensellik	143
İdeal Tipler	144
Değerler	147
Özsel Sosyoloji	150
Sosyoloji Nedir?	150
Toplumsal Eylem	151
Sınıf, Statü ve Parti	153
Otorite Yapıları	154
Rasyonelleşme	162
Din ve Kapitalizmin Ortaya Çıkışı	173
Eleştiriler	181
Güncel Yankılar	183

Bölüm 5 • Georg Simmel 189

Öncelikli İlgiler	190
İlgi Düzeyleri ve Alanları	192
Diyalektik Düşünce	193
Yaşam	194
Bireysel Bilinç ve Bireysellik	196
Toplumsal Etkileşim ("Birliktelik")	198
Etkileşim: Biçimler ve Tipler	199
Toplumsal Yapılar ve Dünyalar	204
Nesnel Kültür	206
Para Felsefesi	208
Gizlilik: Simmel'in Sosyolojisinde Bir Örneğin İncelenmesi	215
Eleştiriler	220
Güncel Yankılar	221

KISIM 2 • MODERN SOSYOLOJİ KURAMLARI: BAŞLICA OKULLAR 225

Bölüm 5 • Sosyoloji Kuramının Kısa Tarihi: Sonraki Dönem 227

Amerikan Sosyoloji Kuramının İlk Dönemi	229
Siyaset	229
Toplumsal Değişim ve Entelektüel Akımlar	229
Chicago Okulu	234
Amerikan Sosyolojisinin İlk Döneminde Kadın	240
Charlotte Perkins Gilman (1860–1935)	241
Du Bois-Atlanta Okulu	242

Yüzyılın Ortasına Kadar Sosyoloji Kuramı	246
Harvard'ın Yükselişi, Ivy Ligi ve Yapısal İşlevselcilik	246
Talcott Parsons (1902–1979)	246
George Homans (1910–1989)	248
Marxçı Kuramdaki Gelişmeler	249
Karl Mannheim ve Bilgi Sosyolojisi	252
Yüzyılın Ortasından Sonra Sosyoloji Kuramı	253
Yapısal İşlevselcilik: Zirve ve Gerileyiş	253
Amerika'da Radikal Sosyoloji: C. Wright Mills	253
Çatışma Kuramının Gelişimi	255
Alışveriş Kuramının Doğuşu	256
Dramaturjik Çözümleme: Erving Goffman'ın Eseri	257
Günlük Yaşam Sosyolojisinin Gelişimi	258
Marxçı Sosyoloji	259
Feminist Kuramın Meydan Okuyuşu	261
İrk ve Sömürgecilik Kuramları	262
Yapısalcılık ve Postyapısalcılık	263
Yirminci Yüzyılın Son Döneminde Bütüncül Kuram	264
Mikro–Makro Bütünleştirilmesi	264
Faillik-Yapı Bütünleştirilmesi	265
Kuramsal Sentezler	266
Modernlik ve Postmodernlik Kuramları	267
Modernliğin Savunucuları	267
Postmodernliği Destekleyenler	268
Yirmi Birinci Yüzyılında Toplum Kuramları	269
Tüketim Kuramları	270
Küreselleşme Kuramları	270
Bilim, Teknoloji ve Doğa Kuramı	272
Bölüm 7 • Yapısal İşlevselcilik, Sistemler Kuramı ve Çatışma Kuramı	277
Yapısal İşlevselcilik	278
İşlevsel Tabakalaşma Kuramı ve Eleştirisi	279
Talcott Parsons'ın Yapısal İşlevselciliği	283
Robert Merton'ın Yapısal İşlevselciliği	294
Başlıca Eleştiriler	301
Sistemler Kuramı	303
Sistem ve Çevre	305
Kendini Yeniden Üretme [Autopoiesis]	305
Farklılaşma	307
Çatışma Kuramı	309
Ralf Dahrendorf'un Eseri	309
Başlıca Eleştiriler ve Bunların Üstesinden Gelme Çabaları	312
Daha Bütünleştirici Bir Çatışma Kuramı	314
Bölüm 8 • Yeni–Marxçı Kuramın Çeşitleri	323
Ekonomik Belirlenimcilik	323
Hegelci Marxizm	325

Georg Lukács	325
Antonio Gramsci	327
Eleştirel Kuram	329
Toplumsal ve Entelektüel Yaşama Yönelik Başlıca Eleştiriler	329
Başlıca Katkıları	333
Eleştirel Kurama Yönelik Eleştiriler	337
Jurgen Habermas'ın Fikirleri	338
Axel Honneth'in Eserleri	341
Kültürel Eleştiride Sonraki Gelişmeler	344
Yeni Marxçı Ekonomi Sosyolojisi	345
Sermaye ve Emek	345
Fordizm ve Post-Fordizm	351
Tarihsel Yönelimli Marxizm	353
Modern Dünya Sistemi	354
Coğrafi Yayılma	356
Dünya Çapında İşbölümü	356
Merkez Devletlerin Gelişimi	357
Sonraki Gelişmeler	357
Günümüzde Dünya Sistemi Kuramı	360
Yeni Marxçı Mekân Çözümlemesi	361
Mekânın Üretimi	362
Triyalektik	365
Umut Mekânları	366
Post-Marxist Kuram	368
Çözümleyici Marxizm	369
Postmodern Marxçı Kuram	372
Marxizm Sonrası	375
Post-Marxizme Yönelik Eleştiriler	377
Bölüm 9 • Sembolik Etkileşimcilik	381
Başlıca Tarihsel Kökenler	381
Pragmatizm	382
Davranışçılık	383
İndirgemecilik ile Sosyolojizm Arasında	384
George Herbert Mead'in Fikirleri	385
Toplumsalın Önceliği	386
Edim	386
Jestler	387
Anamlı Semboller	390
Zihin	392
Benlik	392
Toplum	398
Sembolik Etkileşimcilik: Temel İlkeler	400
Düşünme Kapasitesi	400
Düşünme ve Etkileşim	401
Anamları ve Sembolleri Öğrenme	402
Eylem ve Etkileşim	403

Seçim Yapmak	404
Gruplar ve Toplmlar	404
Benlik ve Erving Goffman'ın Eseri	409
Benlik	409
Dramaturji	410
İzlenim Yönetimi	413
Rol Mesafesi	414
Damga	415
Çerçeve Çözömlemesi	415
Duygular Sosyolojisi	418
Duygu Nedir?	418
Utanç: Toplumsal Duygu	419
Utancın Görünmezliğı	421
Duygu Yönetimi ve Duygu İşı	422
Hissetme Kuralları	424
Hissin Ticarileşmesi	425
Eleştiriler	426
Sembolik Etkileşimciliğın Geleceğı	428
Bölüm 10 • Etnometodoloji	433
Etnometodolojiyi Tanımlamak	433
Etnometodolojinin Çeşitlenmesi	437
Kurumsal Ortamlarla İlgili Araştırmalar	438
Konuşma Çözömlemesi	438
Bazı İlk Örnekler	440
İhlal Deneyleri	440
Toplumsal Cinsiyeti Başarmak	442
Konuşma Çözömlemesi	443
Telefon Konuşmaları: Kimlik Saptama ve Tanıma	443
Gölmeyi Başlatma	444
Alkış Alma	445
Yuhalama	446
Cümlelerin ve Anlatıların Etkileşim İçinde Ortaya Çıkışı	447
Konuşma ile Sesli Olmayan Etkinliklerin Bütünleştirilmesi	448
Çekingenlik Göstermek (ve Özgüven)	449
Kurumların Araştırılması	450
İş Görüşmeleri	450
Yönetimsel Müzakereler	451
Acil Durum Merkezlerine Çağrılar	451
Arabulma Dinlemelerinde Anlaşmazlık Çözümü	452
Geleneksel Sosyolojiye Yöneltilen Eleştiriler	454
Toplumsaldan Ayrılış	454
Konu ve Kaynağı Karıştırma	455
Etnometodoloji İçindeki Gerilimler ve Sıkıntılar	456
Sentez ve Bütünleşme	457
Etnometodoloji ve Mikro-Makro Düzen	458

Bölüm 11 • Alışveriş, Ağ ve Rasyonel Tercih Kuramları	461
Alışveriş Kuramı	462
Davranışçılık	462
Rasyonel Seçim Kuramı	462
George Homans'ın Alışveriş Kuramı	465
Peter Blau'nun Alışveriş Kuramı	472
Richard Emerson'ın ve Öğrencilerinin Eserleri	477
Ağ Kuramı	484
Temel İlgiler ve İlkeler	484
Daha Bütünleştirici Bir Ağ Kuramı	487
Ağ Alışverişi Kuramı	488
Yapısal İktidar	490
Güçlü ve Zayıf İktidar Yapıları	490
Rasyonel Seçim Kuramı	491
Toplum Kuramının Temelleri	492
Eleştiriler	499
 Bölüm 12 • Çağdaş Feminist Kuram (Yazarlar: Patricia Madoo Lengermann ve Gillian Niebrugge)	 503
Feminizmin Temel Soruları	504
Tarihsel Çerçeveleme — İkinci Dalga: Feminizm, Sosyoloji ve Toplumsal Cinsiyet	506
Çağdaş Feminist Kuramın Çeşitleri	508
Toplumsal Cinsiyet Farklılığı	510
Farklılıkla İlgili Sosyolojik Kuramlar	512
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği	515
Toplumsal Cinsiyet Baskısı	520
Yapısal Baskı	526
Feminizme Yönelik Meydan Okumalar	544
Feminizm ve Postmodernizm	544
Neoliberalizm	548
Feminist Sosyolojik Kuramlaştırma	550
Sosyolojik Bilgi Sorunu	551
Makrotoplumsal Düzen	552
Mikrotoplumsal Düzen	553
Öznellik	554
 Bölüm 13 • Mikro-Makro ve Faillik-Yapı Bütünleştirilmesi	 557
Mikro-Makro Bütünleştirilmesi	558
Mikro-Makro Aşırılıkçılık	558
Mikro-Makro Bütünleştirilmesine Yönelik Çalışmalar	559
Mikro-Makro Bütünleştirilmesinin Örnekleri	560
Bütünleştirilmiş Sosyoloji Paradigması	560
Çok Boyutlu Sosyoloji	565
Makrososyolojinin Mikro Temelleri	567
Geleceğe Dönüş: Norbert Elias'ın Biçimlenimci Sosyolojisi	571
Tarzların Tarihi	573
Doğal İşlevler	574
İktidar ve Sivillik	578

Faillik-Yapı Bütünleştirilmesi	582
Başlıca Faillik-Yapı Bütünleştirilmesi Örnekleri	583
Yapılaşma Kuramı	583
Habitus ve Alan	588
Habitus ve Alanı Uygulamak	596
Pratik Kuramı	600
Yaşam-Dünyasının Sömürgeleştirilmesi	602
Faillik-Yapı Literatürü İçinde Başlıca Farklılıklar	607
Faillik-Yapı ve Mikro-Makro Bağlantılar: Temel Farklılıklar	609

KISIM 3 • MODERNDEN POSTMODERNE TOPLUM KURAMI (VE ÖTESİ) 615

Bölüm 14 • Çağdaş Modernlik Kuramları 617

Modernlik Üzerine Klasik Kuramcılar	617
Modernliğin Juggernaut'u	619
Modernlik ve Sonuçları	622
Modernlik ve Kimlik	625
Modernlik ve Mahremiyet	626
Risk Toplumu	627
Riskler Oluşturma	628
Risklerin Üstesinden Gelme	629
Modernlik ve Holokost	630
Modernliğin Bir Ürünü	630
Bürokrasinin Rolü	631
Holokost ve Rasyonelleşme	632
Akışkan Modernlik	634
Modernliğin Tamamlanmamış Projesi	635
Postmodernistler Karşısında Habermas	638
Benlik, Toplum ve Din	640
Modernlik ve Benlik	641
Modernliğin Toplumsal İmgelemi	643
Seküler Bir Çağda Din	645
Enformasyonculuk ve Ağ Toplumu	646

Bölüm 15 • Yapısalcılık, Postyapısalcılık ve Postmodern Toplum Kuramı 653

Yapısalcılık	654
Dilbilimindeki Kökenler	655
Antropolojik Yapısalcılık: Claude Lévi-Strauss	656
Yapısal Marxizm	656
Postyapısalcılık	657
Michel Foucault'nun Fikirleri	659
Giorgio Agamben'in Fikirleri	670
Queer Kuramı	677
Postmodern Toplum Kuramı	683
İlimli Postmodern Toplum Kuramı: Fredric Jameson	687
Aşırı Postmodern Toplum Kuramı: Jean Baudrillard	693
Eleştiriler	696

Bölüm 16 • Irk ve Sömürgecilik Kuramları	701
Fanon ve Sömürge Özne	702
Siyah Deri, Beyaz Maske	703
Yeryüzünün Lanetlileri	705
Postkolonyal Kuram	710
Oryantalizm	711
Eleştirel Irk ve Irkçılık Kuramları	713
Irksal Oluşum	718
Irksallaşma	719
Irksal Projeler	720
Renk-Körü Irkçılık	721
Sistematiik Bir Irk Kuramı	722
Irksal Alanın Yapısı	723
Alanda Yapı ve Faillik	725
Güney Kuramı ve Yerel Canlanış	726
Güney Kuramı	726
Yerel Canlanış	728
 Bölüm 17 • Küreselleşme Kuramı	 737
Küreselleşme Üzerine Başlıca Çağdaş Kuramcılar	740
Küreselleşmenin "Denetimden Çıkmış Dünya"sı Üzerine Anthony Giddens	740
Ulrich Beck, Küreselleşme Politikaları ve Kozmopolitlik	740
Küreselleşmenin İnsani Sonuçları Üzerine Zygmunt Bauman	742
Kültür Kuramı	743
Kültürel Farklılıkçılık	743
Kültürel Yöndeşme	747
Kültürel Melezleşme	754
Ekonomi Kuramı	757
Uluslarüstü Kapitalizm	757
İmparatorluk	759
Küresel Kentler ve Dışlanmalar	762
Siyasal Kuram	765
Neoliberalizm	768
Neoliberalizmi Eleştirmek	772
 Bölüm 18 • Bilim, Teknoloji ve Doğa	 777
Duygulanım Kuramı	779
Bilinçdışı Süreçler	781
Duygulanımsal Alan	781
Duygulanımın Politik ve Etik Yönleri	783
Bilim Çalışmaları ve Eyleyen-Ağ Kuramı	785
EAK ve Toplum	787
Çevirim, Aracılık ve Modern Kuruluş	789
Bir Örnek: Pasteur'ün Mikropları	791
Haraway'nin Melezleri	792
Antroposen Kuramları	798
Zaman ve Antroposen	798

Antroposen'in Adlandırılması	801
Kthulusen ve Simbiyogenez	802
Kapitalizm ve Antroposen	804
Fosil Sermaye	805
Ucuz Doğa	806
Yeryüzüne Bağlı	809
Üretim ve Üretüketim (Prosumption) Kuramı	811
Yeni Üretüketim Araçları	814

Kaynakça	821
Ad Dizini	891
Konu Dizini	902

KISA YAŞAM ÖYKÜLERİ VE ÖZYAŞAM ÖYKÜLERİ

Abdulrahman İbni Haldun	20	Richard Emerson	479
Sigmund Freud	45	James S. Coleman	494
Karl Marx	67	Dorothy E. Smith	532
Emile Durkheim	99	Raewyn Connell	537
Max Weber	140	Patricia Hill Collins	543
Georg Simmel	190	Jeffrey C. Alexander	563
Robert Park	237	Randall Collins	570
W. E. B. Du Bois	243	Norbert Elias	575
Hannah Arendt	251	Pierre Bourdieu	591
C. Wright Mills	254	Anthony Giddens	621
Talcott Parsons	281	Jürgen Habermas	638
Robert K. Merton	296	Michel Foucault	662
Immanuel Wallerstein	354	Frantz Fanon	706
George Herbert Mead	388	Kimberlé Crenshaw	716
Erving Goffman	408	George Ritzer	751
Harold Garfinkel	435	Bruno Latour	786
George Caspar Homans	463	Donna Haraway	796
Peter M. Blau	472		

Klasik Sosyoloji Kuramları

KISIM 1

1

Ana Hatlarıyla Sosyoloji Kuramının Tarihi İlk Dönem

Bölümün Ana Hatları

Giriş

Modern Dönemden Önce Sosyoloji Kuramı

Sosyoloji Kuramının Gelişiminde Toplumsal Güçlerin Önemi

Entelektüel Güçler ve Sosyoloji Kuramının Yükselişi

Fransız Sosyolojisinin Gelişimi

Alman Sosyolojisinin Gelişimi

İngiliz Sosyolojisinin Kökleri

İlk Dönem İtalyan Sosyolojisinin Kilit Şahsiyeti

Avrupalı Olmayan Klasik Kuram

Sosyoloji kuramını tanıtmak için tasarlanmış bir kitaba, çeşitli kuramların birtakım tek-cümle özetleri ile başlamak yararlıdır.

- Kapitalizm, işçilerin kapitalistler tarafından sömürülmesine dayanır. (*Karl Marx*)
- Modern dünya, daha önceki toplumlardan daha az ahlaki uyum içinde bulunur. (*Emile Durkheim*)

- Modern dünya, içinden hiçbir kaçış yolu olmayan rasyonel sistemlerin demir kafesidir. (*Max Weber*)
- Modern kimlikler ve ilişkiler, kent hayatının benzersiz deneyimiyle şekillenir. (*Georg Simmel*)
- Irk, modern toplumların en önemli düzenleyici kategorilerinden biridir. (*W. E. B. Du Bois*)
- Toplum, toplumsal yapıların ve işlevlerin bütünleşmiş bir sistemidir. (*Talcott Parsons*)
- İnsanlar toplumsal yaşamlarında çeşitli tiyatro gösterileri sergileme eğilimindedirler. (*Erving Goffman*)
- Toplumsal dünya, alma-verme ilişkilerindeki karşılıklılık ilkeleriyle tanımlanır. (*Sembolik etkileşimcilik*)
- Özellikle geçmişte, ama hala günümüzde de Batı toplumları, kadınların ve azınlıkların aleyhine olacak şekilde, erkeklerin çıkarları etrafında örgütlenmiştir. (*Feminist kuram*)
- Modern ırkçılık, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda sömürgecilikle birlikte ortaya çıkmıştır. (*İrk ve sömürgecilik kuramları*)
- Toplum, her zaman zıvanadan çıkması muhtemel olan “denetimden çıkan bir makinedir”. (*Anthony Giddens*)
- Paradoksal olarak, küreselleşme “hiçbir şey”in dünya çapında yayılmasıyla ilişkilendirilir. (*Küreselleşme*)
- Sahici olmayan, sahte ve gerçekliğin simülasyonları tarafından tanımlanan yeni bir postmodern döneme dünya giderek daha fazla girmektedir. (*Postmodern kuram*)
- Toplumsal cinsiyet ve cinsellik, konvansiyonel olarak varsayıldığından daha akışkan toplumsal inşalardır. (*Queer kuram*)
- İnsan olmayanlar (hayvanlar, teknoloji) toplumun oluşmasında anahtar rol oynar. (*Eyleyen-ağ kuramı*)
- Küresel ısınmanın neden olduğu gezegensel değişimlerden toplumlar giderek daha fazla etkileniyor. (*Antropesen kuramı*)

Bu kitap, okurun, bunları ve başka birçok kuramsal fikri olduğu kadar, içinden bu fikirlerin türetildiği daha büyük kuramları daha iyi anlamasına yardımcı olmak için yazılmıştır.

Giriş

Sosyoloji kuramının bir tarihini ortaya koymak önemli bir görevdir (S. Turner, 1998) fakat buna sadece iki bölüm (1 ve 6) ayırdığımız için son derece seçici bir tarihsel taslak sunmaktayız. Buradaki fikir, sonraki kuramcılarla ve kuramlarla ilgili tartışmaları, okurların daha geniş bir bağlama koymalarına yardımcı olması gereken bir çerçeve sağlamaya yöneliktir. Okur, sonraki bölümlerde ilerledikçe, tartışmaları kendi bağlamlarına yerleştirmek için bu iki genel bölüme dönmenin

yararlılığı görülecektir. (Arada bir geri dönerek, o bölümlerde değinilen tarihlerin sematik temsilleri olan Şekil 1.1 ve 6.1'e göz atmak özellikle yararlı olacaktır.)

Bu kitabın bütünlüğü içinde ele alınan kuramların *çok kapsamlı* uygulamaları vardır, bu kuramlar *merkezi olarak önemli toplumsal konularla* ilgilenirler ve *zamana yenik düşmemişlerdir*. Bu ölçütler, bu kitapta kullanılan *sosyoloji kuramı* tanımını oluşturur. Bölüm 1'de kısaca tartışılan birtakım düşünürler (Örneğin Herbert Spencer ve Auguste Comte), daha sonra ayrıntılı olarak incelenmeyecektir çünkü bu düşünürler, tarihsel meraktan çok daha fazla ilgi çekmez. Diğer kuramcılar (Örneğin Karl Marx, Max Weber ve Emile Durkheim), Bölüm 1'de tartışılacak ve devam eden önemleri nedeniyle daha sonra ayrıntılı olarak incelenecektir. Burada odak noktası, sosyologların kuramsal çalışmaları veya sosyolojide önemli olarak tanımlanan, başka alanlardaki bireylerin yaptığı çalışmalarıdır. Kısa ve öz bir şekilde ifade etmek gerekirse, bu kitap, zamana yenik düşmeyen (veya böyle olma umudu veren) “büyük fikirler” –temel toplumsal konularla ilgilenen ve geniş kapsamlı olan fikir sistemleri– hakkındadır.

Sosyoloji kuramının ne zaman başladığı ile ilgili kesin bir tarih belirleyemeyiz. Tarihin erken zamanlarından beri insanlar toplumsal yaşam hakkında düşünmekte ve toplumsal yaşamın kuramını geliştirmektedir. Bununla birlikte, sosyoloji kuramının gelişimi genellikle Avrupa'daki modern dönemle, özellikle 1800'ler ve 1900'lerin başıyla ilişkilendirilir. Bu dönemde geliştirilen kuramlara “klasik” sosyoloji kuramları denir çünkü disiplinin temeli olarak kabul edilirler. (Kuramı klasik yapan şeyin ne olduğu hakkında bir tartışma için bkz. R. Collins, 1997b; R. W. Connell, 1997.) Bu bölüm bu klasik kuramların gelişim tarihine odaklanırken (sosyolojik kurama yol açan toplumsal ve entelektüel güçler dahil), özellikle Müslüman bilgin İbni Haldun'un fikirleri olmak üzere, modern dönemden önceki kuramın kısa bir tartışmasıyla başlıyoruz. Modern dönem öncesi kuramların sosyoloji kuramının gelişimi üzerinde önemli bir etkisi olmasa da, onların tartışılması sosyolojik düşüncenin daha uzun vadeli kökenlerinden bazılarını açıklığa kavuşturur. Özellikle önemli klasik kuramlara ayrılmış birkaç bölümün ardından, Bölüm 6'da tarihsel incelemeye geri dönüyoruz. Bu, büyük ölçüde 1920'lerden günümüze olan gelişmelere odaklanmaktadır. Bunlara genellikle modern ve 1980'den sonra geç-modern veya postmodern kuramlar denir.

Modern Dönemden Önce Sosyoloji Kuramı

Bu kitap klasik sosyoloji kuramını modern bir olgu olarak ele almaktadır. *Modernlik* terimi, büyük ölçüde Avrupa ve Kuzey Amerika'da, on sekizinci yüzyıldan yirminci yüzyılın ortalarına kadar ortaya çıkan toplumsal, ekonomik ve politik gelişmeleri ifade etmektedir. Sosyoloji kuramı, bu modern dönemde gelişen toplumsal güçleri açıklamaya ve anlamaya çalışan bir fikir kümesi olarak ortaya çıktı. Bununla birlikte, sosyoloji kuramının büyük kısmı modernlik ile ortaya çıkmış olsa da, bazı araştırmacılar klasik/antik Yunan ve Roma ve ortaçağ yazılarında sosyolojik

ŞEKİL 1.1 • Sosyoloji Kuramı: İlk Dönem

	Toplumsal ve Siyasal Güçler	Entelektüel Güçler	Fransa	Almanya	İtalya	İngiltere	Amerika Birleşik Devletleri
1700'ler	Fransız ve İngiliz Sömürgeciliğinin Gelişimi Endüstri Devrimi ve Kapitalizmin Doğuşu Amerikan Devrimi (1765–1783) Fransız Devrimi (1789–1799)	Aydınlanma ve Aydınlanmaya Muhafazakâr Tepki Alman İdealizmi Politik Ekonomi	Montesquieu (1689–1755) Rousseau (1712–1778) de Maistre (1753–1821) de Bonald (1754–1840) Saint-Simon (1760–1825)	Kant (1724–1804) Hegel (1770–1831)		Smith (1723–1790) Ricardo (1772–1823)	
1800'ler	Sosyalizmin Yükselişi 1848 Devrimleri (Sicilya, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya İmparatorluğu) Paris Komünü (1871) Dreyfus Olayı (1894–1906)	Evrimsel Kuram Toplum Bilimlerinin ve Sosyolojinin Ortaya Çıkışı	Comte (1798–1857) Tocqueville (1805–1859) Durkheim (1858–1917)	Feuerbach (1804–1872) Marx (1818–1883) Dilthey (1833–1911) Nietzsche (1844–1900) Freud (1856–1939) Simmel (1858–1918) Max Weber (1864–1920) Marianne Weber (1870–1954)	Pareto (1848–1923)	Martineau (1802–1876) Spencer (1820–1903) Darwin (1809–1882)	Veblen (1857–1929) Gilman (1860–1935) Addams (1860–1935) Cooper (1858–1964) Wells-Barnett (1862–1931) Du Bois (1868–1963) Mead (1863–1931)
1900'ler	Feminizmin Yükselişi I. Dünya Savaşı (1914–1918) Henry Ford'un T Modeli (1908)	Feminist Kuram Batı Marxizmi Yapısalcılık		Lukacs (1885–1971)	Gramsci (1902–1937)		Schumpeter (1883–1950) Parsons (1902–1979)

fikirler bulmuşlardır. Örneğin, Alan Sica (2012) sosyoloji tarihini konu alan kitabında Çinli filozof Konfüçyüs'ün (MÖ 551-479), Yunan tarihçi Thucydides'in (MÖ 460-400), İtalyan filozoflar Niccolo Machiavelli'nin (1469-1527) ve Giambattista Vico'nun (1668-1755) ve Fransız filozof Montesquieu'nun (1689-1755) fikirlerini tartışmaktadır. Daha sonraki *sosyoloji* kuramcıları kadar sosyolojik olgulara odaklanmamış olsalar da, bu modern dönemden önceki düşünürler, özellikle yaşadıkları toplumlara uygulandığı şekliyle, toplumsal örgütlenmenin çeşitli yönlerini tartışmışlardır.

Son yıllarda, on dördüncü yüzyıl Müslüman bilgini Abdurrahman İbni Haldun (1332-1406) modern sosyolojinin bir öncüsü olarak özel ilgi görmüştür. İbni Haldun'un görüşleri ilginçtir, dolayısıyla bu bölümün başında kendisine biraz vakit ayırmaya iki nedenle layıktır. Birincisi, büyük ölçüde “toplumsal örgütlenme”nin araştırılmasına yönelik ilk sistematik yaklaşımı geliştirmiş olduğu kabul edilir. O, “insan toplumunun bilimi”ni (*ilm el-ictima el-insani*, Alatas, 2017:18) geliştirmeye çalışmıştır. İbni Haldun, klasik sosyologlar tarafından geliştirilen kuramlarda bulunan fikirlere (örneğin, Durkheim'in toplumsal dayanışma ve işbölümü; Marx'ın emek değer kuramı) öncülük bile etmiştir. İkincisi, İbni Haldun, yaşadığı toplumsal dünyayı yansıtan bir sosyolojik kuram sunar: on dördüncü yüzyıl Endülüs'ü (güney İspanya), Kuzey Afrika ve Mısır. Özellikle İbni Haldun, kabilesel, büyük ölçüde göçebe, çöl toplumları (örneğin, Kuzey Afrika'daki Bedeviler) ile Tunus, Granada, Marakeş ve Kahire gibi şehirlerde bulunan kentsel veya yerleşik toplum arasındaki ilişkiden ortaya çıkan toplumsal örgütlenme biçimlerini analiz etti. Klasik Avrupa kuramları tipik olarak kentsel yaşama odaklanır (fabrikalardaki çalışmaları, şehir sokaklarındaki köklü değişiklikleri, ofis binalarındaki örgütsel yapıları, aile evlerindeki ilişkileri inceler), bazen de kırsal yaşamı inceler, ancak ikisi arasındaki ilişkiyi nadiren ele alırlar. İbni Haldun, daha sonra, Marx, Durkheim, Weber, Gilman, Veblen, Du Bois ve diğerlerinin aşına olduğu Avrupa ve Kuzey Amerika toplumlarından çok farklı bir toplumun analizini başlangıç noktası olarak aldığı anda, klasik bir sosyoloji kuramının neye benzediğine dair bize bir fikir verir.

İbni Haldun'un en önemli eseri, toplumsal örgütlenme hakkındaki fikirlerini tanıttığı *Mukaddime*'dir. *Mukaddime*, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'nun daha geniş bir tarihinin giriş bölümüdür. *Mukaddime*'de “tarihin içsel anlamını” (İbni Haldun, 1967/2015:5) aramasıyla İbni Haldun, önceki Arap tarihçilerden ayrılır. Bu, “spekülasyon ve gerçeğe ulaşma girişimi, var olan şeylerin nedenleri ve kökenlerinin incelikli bir şekilde açıklanması ve olayların nasılına ve niçinine dair derin bir bilgi” içerir (5). İbni Haldun'a göre tarih yazımı, olayların yalnızca “yüzeysel” bir tanımı değil (Alatas, 2017:18) sosyologların artık toplumun altta yatan yapıları olarak adlandıracağı şeyin araştırılmasıdır. Altta yatan yapıları olan bu ilgi, İbni Haldun'u insanların ve toplumun doğası hakkında sayısız aksiyom (apaçık doğruluklar) ileri sürmeye ve tarihsel gelişimi yönlendiren toplumsal örgütlenme biçimlerini tanımlamaya yöneltti. Örneğin İbni Haldun, insanların “çatışmaları çözmelerine ve yeterli yiyecek elde etmelerine” yardımcı olduğu için “toplumun gerekli olduğu”nu (Alatas, 2013:53) vurguladı (Dale, 2015:166).

Başlangıçta Yunan filozof Aristoteles tarafından geliştirilen fikirlerden yola çıkan İbni Haldun, farklı toplumların farklı doğallara veya özlere sahip olduğunu savundu. Bu özler doğal çevreden etkileniyordu, toplumun örgütlenmesini belirliyordu ve toplumun gelişme biçimini belirliyordu. İbni Haldun bu tür iki toplum tanımladı: çöl, göçebe, kabile toplumu ve kentsel, yerleşik toplum. Göçebe toplumların nispeten basit bir toplumsal örgütlenmesi vardı, güçlü akrabalık bağlarına dayanıyordu ve cesur savaşçılar yetiştiriyordu. İbni Haldun geçimi yerleşik topluma bağlı bir bilgin olmasına rağmen, kabile toplumunu daha üstün ve daha hayranlık uyandırıcı bir toplumsal biçim olarak görüyordu. Kabile toplumu yerleşik toplumdan önce vardı ve daha karmaşık toplumsal örgütlenmenin ortaya çıktığı toplumsal bağı sağlıyordu.

Yerleşik toplumlar kent merkezlerinde bulunuyordu. Kabile toplumuyla karşılaştırıldığında, yerleşik toplum daha karmaşık bir işbölümüne sahipti. İbni Haldun, yerleşik toplumda bulunan farklı meslek türlerini incelerken “cam üfle-yiciler, kuyumcular, parfümcüler, aşçılar, bakırcılar, *tiraz* brokar kumaş dokuyucuları, hamam sahipleri, her türden öğretmen ve kitap üreticileri”ni listeler (Dale, 2015:231). Bu el sanatları daha geniş bir yelpazede lüks ürünler sağlıyor ve bu nedenle kabile toplumlarından daha fazla ekonomik zenginlik yaratıyordu. Ancak karakter olarak, yerleşik toplumlarda yaşayanlar çölde yaşayanlardan daha zayıftı. Burada, çağdaş sosyologlar tarafından en sık atıfta bulunulan önemli bir İbni Halduncu kavram ‘asabiyet’ tir. Bazen bu kelime “grup duygusu” (İbni Haldun, 1967/2015), diğer zamanlarda “toplumsal dayanışma” (Alatas, 2017; Dale, 2015) veya “toplumsal uyum” (Alatas, 2013:56) olarak yorumlanır. Her iki durumda da, toplumsal grupları bir arada tutan ve nihayetinde bir topluluğa ve içindeki bireylere, özellikle de liderine güç veren bağı ifade eder. *Asabiyet*, çöl topluluklarında en güçlü, yerleşik toplumlarda ise en zayıftır. Akrabalık bağları aracılığıyla, ancak özellikle çöl yaşamının gerektirdiği paylaşılan, pratik faaliyetlerde bu bağların geliştirilmesiyle inşa edilir. Genellikle kendi başına bir fenomen olarak tanımlanmasına rağmen, İbni Haldun, asabiyyetin, özellikle İbni Haldun’un dünyasındaki İslam dini olmak üzere, din gibi kültürel fenomenler aracılığıyla güçlendirilebileceğini, bağlayıcı etkisinin çoğaltılabileceğini söyler.

‘*Asabiyet*’ kavramı, İbni Haldun’un döngüsel tarih kuramının da temelini oluşturur.¹ Birçok modern toplum kuramı, toplumsal değişimin doğrusal, ilerici açıklamalarını sunar (toplumlar daha iyi bir duruma doğru gelişmektedir), ancak İbni Haldun tarihin, en azından kendi dünyasının tarihinin, sürekli tekrar eden daireler halinde hareket ettiğini düşündü. İbni Haldun, dört kuşak kuramında, toplumların dört kuşak boyunca büyüdüğünü ve sonra çöktüğünü savunur. Döngü, en güçlü ‘*asabiyet*’e sahip olan göçebe kabilelerle başlar. Güçlü grup hissi, güçlü liderlerin ortaya çıkmasını sağlar ve güçlü askeri güce dönüşür. Bu, göçebe kabilelerin siyasi güç talep etmesini ve buna karşılık güçlerini şehirlerde merkezileştirmesini sağlar. Bu noktada, kabile toplumu yerleşik bir toplum olma sürecine başlar. Dört kuşak boyunca, artık kraliyet otoritesi olan orijinal kabile liderlerinin torunları, şehir hayatının talep ettiği giderek daha lüks yaşam

tarzları geliştirirler. En önemlisi, bu liderler, önceki nesillere şehir sakinleri üzerinde avantaj sağlayan ‘asabiyet’le temaslarını kaybederler. Yaklaşık dördüncü nesilde, kraliyet otoritesi artık daha güçlü ‘asabiyet’ tarafından canlandırılan isyancı kabile gruplarına karşı kendini savunacak güce ve desteğe sahip değildir. İbni Haldun, tarihsel çalışmalarında bu kuralın istisnalarını bulsa da (Kahire gibi zengin şehirlerdeki kraliyet, kabile gruplarını kendilerini savunmaları için işe alarak yönetimlerini genişletebiliyordu), genel olarak bu kalıbın Kuzey Afrika’da sürekli tekrarlandığını keşfetti.

İbni Haldun’un fikirlerinin önemine rağmen, sosyolog olarak açıkça tanımlanabilen düşünürleri ancak 1800’lerde bulmaya başladık. Bunlar, bu kitabın büyük bölümünde ilgileneceğimiz klasik sosyoloji düşünürleridir (Camic, 1997; kuramı klasik yapan şey hakkındaki bir tartışma için bkz. R. Collins, 1997b; Connell, 1997). Onların fikirlerini şekillendiren başlıca toplumsal ve entelektüel güçleri inceleyerek başlıyoruz.

Sosyoloji Kuramının Gelişiminde Toplumsal Güçlerin Önemi

Tüm entelektüel alanlar, büyük ölçüde toplumsal çevreleri tarafından biçimlenir. Bu durum, sadece toplumsal çevreden türemeyen aynı zamanda toplumsal çevreyi kendisinin başlıca konusu olarak kabul eden sosyoloji için özellikle doğrudur. Bu bölümde, on dokuzuncu yüzyıldaki ve yirminci yüzyılın başındaki en önemli toplumsal koşulların, sosyolojinin gelişiminde en fazla öneme sahip olan koşulların birkaçı üzerinde kısaca odaklanacağız. Bunlar, sosyolojinin gelişiminde en fazla önemi olan koşullardır. Aynı zamanda, sosyoloji kuramı tarihindeki başlıca şahsiyetleri tanıtmaya başlayacağız.

Siyasal Devrimler

1789’daki Fransız Devriminin başlattığı ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca devam eden uzun siyasal devrimler dizisi, sosyolojik kuramlaştırmının ortaya çıkışında en doğrudan etmendi. Bu devrimlerin çok sayıda toplum üzerindeki etkisi büyüktü ve sonuçta çok sayıda pozitif değişim meydana geldi. Bununla birlikte, ilk kuramcılarının birçoğunun dikkatini çeken, bu tür değişimlerin pozitif sonuçları değil, negatif etkileriydi. Bu yazarları, özellikle Fransa’da ortaya çıkan kaos ve düzensizlik rahatsız etti. Toplumun düzenini onarma arzusunda birleşiyorlardı. Bu dönemin bazı daha aşırı düşünürleri, kelimenin tam anlamıyla Orta Çağın huzurlu ve görece düzenli zamanlarına geri dönmek istediler. Daha bilge düşünürler, toplumsal değişimin böyle bir geri dönüşü olanaksızlaştırdığını kavradılar. Bu yüzden, böyle bir geri dönüş yerine, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılların siyasal devrimlerinin altüst ettiği toplumlarda düzenin yeni temellerini bulmaya çalıştılar. Klasik sosyoloji kuramcılarının, özellikle Comte, Durkheim ve Parsons’ın başlıca ilgilerinden biri, toplumsal düzen konusunun bu önemiydi.

ABDULRAHMAN İBNİ HALDUN

KISA YAŞAM ÖYKÜSÜ

Abdul Rahman İbni Haldun (1332–1406), birçok kimsenin şimdilerde ilk sosyal bilimsel yöntemleri ve kuramları geliştirdiğini iddia ettiği Kuzey Afrikalı bir bilgendir. Bunlar *Mukaddime* adlı kitabında anlatılmıştır. İbni Haldun, Müslüman Kuzey Afrika medeniyetinin (Mağrip ve İfrikiye) gerilediği bir zamanda yaşamıştır. On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda Muvahhid hanedanının liderliğinde zirveye ulaşmış ve sonrasında kabile grupları arasında siyasi güç için devam eden, döngüsel savaşlara dönüşmüştür (Irwin, 2018), İbni Haldun bunlardan bazılarını bizzat yaşamıştır. İbni Haldun'un gençlik yıllarında, Kuzey Afrika, İbni Haldun'un ebeveynleri de dahil olmak üzere nüfusun üçte birini hayattan alan bir veba olan Kara Ölüm'e yakalanmıştır. Bu deneyimler İbni Haldun'u şekillendirmiştir. Aktif ve açıkça üretken bir hayata rağmen, hem Irwin (2018) hem de Dale (2015) İbni Haldun'un yazılarının karamsarlık ve melankoli ile karakterize edildiğini söyler. İbni Haldun'un "Bir tür eski veya orijinal ve hayati Arap özü olduğunu hayal ettiği şeyin kaybindan dolayı bir üzüntü duygusu" vardı (Dale, 2015:21).

İbni Haldun, 27 Mayıs 1332'de Kuzey Afrika'nın Tunus kentinde doğdu (Alatas, 2011, 2014; Faghirzadeh, 1982). İbni Haldun, erken yıllarında babası ve matematikçi El-Abili tarafından felsefe, matematik, mantık ve din dersleri aldı. Yaşadığı birçok şehirde (Tunus, Fez, Granada, Bougie, Kahire) hayatı boyunca dönemin diğer büyük bilginleriyle arkadaşlıklar kurdu

ve onlardan çok şey öğrendi. İbni Haldun, Kuzey Afrika'daki kraliyet saraylarında yöneticiden diplomata, saray mensubundan öğretmene kadar değişen pozisyonlarda çalıştı. Ayrıca, İslami hukukun özellikle muhafazakar bir versiyonu olan Maliki dini hukukunu da inceledi. Yunan-Arap felsefesindeki geçmişinin yanı sıra, İbni Haldun'un dini hukuk konusundaki uzmanlığı, onun akademik çalışmalarına, tarih yazımına ve *Mukaddime* vizyonuna yaklaşımlarını etkiledi. İbni Haldun, *Mukaddime*'de toplumsal örgütlenmeyi analiz etmek için mantığa, akla ve deneysel gözlemlere güvense de, nihai hedefi "Tanrı'nın toplumsal süreç aracılığıyla dünyada nasıl çalıştığını" tanımlamaktı (Irwin, 2018:40).

O dönemin birçok bilgini gibi İbni Haldun'un da saray kraliyetiyle olan bağlantısı başını derde soktu. İbni Haldun gibi bilginler, edebi ve idari yetenekleri nedeniyle değerliydi, ancak aynı zamanda Kuzey Afrika yöneticileri için statü sembolleriydi. Liderler gelip geçtikçe, kraliyet mahkemelerindeki bilginlerin konumu gelip geçti. Birçoğu hapiste veya sürgünde zaman geçirdi. Bazen bilginler kendi konumlarını ilerletmek için doğrudan siyasi manevralara dahil oldular. İbni Haldun da bir istisna değildi. Örneğin, 1358'de, Fez'deyken İbni Haldun, Cezayir'in Bougie kentinde eski bir müttefik olan Ebu Abdullah'ı yeniden iktidara getirme planını destekledi. Plan başarısız olunca İbni Haldun yaklaşık iki yıl hapis yattı (Irwin, 2018:30). 1365'te Ebu Abdullah nihayet iktidara geldiğinde İbni Haldun onun başbakanı olarak görev yaptı (Dale, 2015: 137). Yine de bir yıl sonra Ebu Abdullah öldü ve İbni Haldun Cezayir çölüne zorla sürgün edildi. Bu sürgün sırasında İbni Haldun *Mukaddimah*'ı yazdı.

İbni Haldun dört yıl boyunca “erişimi zor bir uçurumun üzerine kurulmuş bir kalede çalıştı. Buradan tahıl ürünlerinin yetiştirildiği verimli bir ovaya bakabiliyordu” (Irwin, 2018:40). İbni Haldun hayatının son bölümünü Mısır’ın Kahire kentinde (büyük bir kültür merkezi) geçirdi ve Sultan Burkak tarafından Qamhiyya ve Zahirayya medreselerinde hukuk profesörü olarak atandı. Hayatının bu dönemi de olaylıydı. Ne yazık ki, 1384’te karısı ve kızları Tunus’tan Kahire’ye seyahat ederken (İbni Haldun’un kütüphanesiyle birlikte) denizde kayboldular.

1401’de İbni Haldun, Türk-Moğol lideri Emir Timur’un (yani Timurlenk) işgalci ordusuyla müzakere etmek için Şam’da bir siyasi heyete katıldı. Tarihçilere büyük saygı duyan Timur, düşman kuvvetle birlikte durmasına rağmen İbni Haldun’u kraliyet köşkünde karşıladı (Irwin, 2018). Daima bilgece davranan İbni Haldun, göçebe siyaseti ve liderliği Timur’dan ilk ağızdan öğrenmek için birkaç hafta geçirdi. İbni Haldun hayatının son yılında Kahire’de Maliki yargıcı olarak çeşitli görevlerde bulundu. İbni Haldun 1406 yılında vefat etti.

Endüstri Devrimi ve Kapitalizmin Ortaya Çıkışı

Büyük ölçüde on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında birçok Batı toplumunda hızla yayılan Endüstri Devrimi, sosyoloji kuramını biçimlendirme açısından en az siyasal devrim kadar önemliydi. Endüstri Devrimi tek bir olay değil, Batı dünyasının büyük ölçüde tarımsal bir sistemden ağırlıklı olarak endüstriyel bir sisteme dönüşmesiyle doruğa ulaşan birbiriyle ilişkili birçok gelişmeydi. Çok sayıda insan, çiftlikleri ve tarımsal işleri, büyümeye başlayan fabrikalarda ortaya çıkan endüstriyel uğraşlar için terk etti. Fabrikaların kendileri, uzun süre ardı ardına gelen teknolojik ilerlemeler yoluyla dönüştürüldü. Endüstrinin ve doğmakta olan kapitalist ekonomik sistemin gereksinim duyduğu birçok hizmeti sağlamak için büyük ekonomik bürokrasiler ortaya çıktı. Bu ekonomide ideal, endüstriyel sistemin birçok ürününün mübadele edebilmesini sağlayan serbest bir pazardı. Bu sistem içinde çoğunluk, düşük ücretler için uzun saatler çalışırken çok az kişi, büyük kazançlar sağladı. Endüstriyel sisteme karşı ve genel olarak kapitalizme karşı bir tepki gelişti ve bu da kapitalist sistemi yıkmayı amaçlayan çeşitli radikal hareketlere olduğu kadar emek hareketine de yol açtı.

Endüstri Devrimi, kapitalizm ve bunlara karşı tepki, hepsi de Batı toplumunda sosyologları büyük ölçüde etkileyen çok büyük bir kargaşaya neden oldu. Sosyoloji kuramının ilk dönem tarihindeki beş temel şahsiyet –Karl Marx, Max Weber, Emile Durkheim, Georg Simmel ve Thorstein Veblen– birçok diğer düşünür gibi, bu değişimlerle ve bunların bir bütün olarak toplum için yarattığı sorunlarla meşgul oldular. Onlar, yaşantılarını bu sorunlarla ilgili çalışma yaparak geçirdiler ve bunları çözmeye yönelik programlar geliştirmek için çaba gösterdiler.

Sömürgecilik

“Bir toplumun ve insanların yabancı bir devlet yönetimi tarafından politik olarak doğrudan kontrol edilmesine işaret eden” sömürgecilik (Go, 2007:602),

modern, kapitalist toplumların gelişiminde etkili olan temel bir güçtü. Bazı durumlarda, yabancı uluslar sahip oldukları bir sömürge üzerinde kalıcı olarak yerleştiklerinde sömürgecilik “sömürgeleştirme”ye yol açtı (602). Bir örnek, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada ulusları haline gelen Kuzey Amerika sömürgeleridir. Sömürgecilik, on beşinci yüzyılda Portekiz, Asya’da ticari sömürgeler kurduğunda ve İspanya, Güney Amerika’yı zorla ele geçirdiğinde ortaya çıktı. Bunu on yedinci yüzyılda Hollanda’nın, onsekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Fransa ve İngiltere’nin sömürgeci genişleme dönemi izledi (MacQueen, 2007).

Sömürgeciliğin, politik bir ilişki olmasının yanında ekonomik, toplumsal ve kültürel yönleri olmuştur (Go, 2007). Sömürgeler, Avrupa ulusları için bir zenginlik kaynağıydı. Karl Marx, *Kapital*’de kapitalizmin gelişiminin, sömürgelerdeki altın ve gümüşün “ilkel birikimi” yoluyla kamçılandığını ileri sürdü (1867/1967:351). Üstelik Endüstri Devrimi daha fazla ilerlediğinde sömürgeler, tekstil üretiminde kullanılan pamuk gibi hammaddelerin sabit kaynakları haline geldiler. Bu maddeler, sömürge gelişimini desteklemek için Karayipler ve Kuzey Amerika’ya getirilen Afrikalı köleler tarafından çiftliklerde yetiştirildi. Aynı zamanda sömürgecilik Avrupa kimliğini biçimlendirdi. Avrupa ulusları, Afrikalı ve Yerli halklar üzerindeki egemenliklerini meşrulaştırmaya çalıştıkça modern ırkçılık gelişti. Toplumsal Darwincilik gibi bilimsel kuramlar, ırksal üstünlük hiyerarşileri ileri sürdüler ve Avrupalılar kendi uygar toplumlarını, sömürgeleştirilmiş halkların uygarlaşmamış, yabani ve barbar toplumları ile karşılaştırdılar.

Sosyalizmin Ortaya Çıkışı

Endüstriyel sistem ve kapitalizmin aşırılıkları ile baş etmeyi amaçlayan bir dizi değişim, “sosyalizm” başlığı altında toplanabilir (Beilharz, 2005d). Bazı sosyologlar, sosyalizmi endüstriyel sorunlara bir çözüm olarak destekledikleri halde sosyologların çoğu kişisel olarak ve entelektüel olarak ona karşıydı. Bir tarafta, Karl Marx, kapitalist sistemi yıkmayı ve onun yerine sosyalist bir sistem geçirmeyi aktif olarak destekledi. Marx, başlı başına bir sosyalizm kuramı geliştirmedeği halde, kapitalist toplumun çeşitli yönlerini eleştirmeye çok zaman harcadı. Üstelik sosyalist toplumların ortaya çıkışına yardımcı olacağını umduğu çeşitli siyasal etkinliklere girişti.

Bununla birlikte, sosyoloji kuramının ilk döneminde Marx alışılmışın dışında biriydi. Weber ve Durkheim gibi ilk kuramcılarının çoğu, sosyalizme (en azından Marx’ın öngördüğü biçimiyle) karşıydı. Onlar, kapitalist toplumun içindeki sorunları kabul etmelerine karşın, Marx’ın ileri sürdüğü sosyalist devrim için değil kapitalizm içinde toplumsal reform için çabaladılar. Onlar, kapitalizmden korktuklarından daha fazla sosyalizmden korktular (Tocqueville’in korktuğu gibi). Sosyoloji kuramının biçimlenmesinde bu korku, Marx’ın kapitalizme karşı sosyalist alternatifi desteklemesinden çok daha büyük bir rol oynadı. Gerçekten, birçok örnekte göreceğimiz gibi sosyoloji kuramı, Marxçı kurama karşı ve daha genel olarak sosyalist kurama karşı bir tepki olarak gelişti.

Feminizm

Bir anlamda, feminist bir bakış açısı her zaman olmuştur. Kadınlar ikinci plana itildikleri her yerde –ve onlar neredeyse her zaman ve her yerde ikinci plana itilmişlerdir– bu durumu bir biçimde kavramış ve karşı çıkmış görünürler (G. Lerner, 1993). Öncülerin ortaya çıkışı 1630'lara kadar götürülebilmesine karşın, feminist etkinlik ve yazın, modern Batı tarihinin özgürlükçü hareketleri içinde üst düzeyde gelişme gösterdi: 1780'lerde ve 1790'larda Amerikan ve Fransız devrimlerini kuşatan tartışmalar içinde ilk üretken fırtına; 1850'lerde köleliğe karşı ve orta sınıfin siyasal hakları için seferberliğin bir parçası olarak çok daha fazla örgütlü ve odaklanmış bir çaba; yirminci yüzyılın başında, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki İlerlemeci Dönemde kadınların oy hakkı için ve endüstriyel ve sivil reform yasaları için kitlesel bir seferberlik yapıldı.

Tüm bunların, sosyolojinin gelişimi üzerinde, özel olarak alandaki veya alanla ilişkisi olan birtakım kadınların eserleri üzerinde etkisi oldu –Harriet Martineau (Vetter, 2008), Charlotte Perkins Gilman, Jane Addams, Florence Kelley, Anna Julia Cooper, Ida Wells-Barnett, Marianne Weber ve Beatrice Potter Webb bunlardan sadece birkaçıdır. Fakat zamanla sosyolojiyi mesleki bir iktidar temeli olarak düzenleyen erkekler tarafından onların eserleri, bütünlüğü bozularak, değeri düşürülerek veya sosyolojinin genel kaydı dışında tutularak mesleğin uçlarına itildi. Feminist ilgiler, marjinal erkek kuramcılarının veya gitgide artarak marjinalleşen kadın kuramcılarının eserleri vasıtasıyla, sosyolojiye ancak uçlardan sokuldu. Meslekte merkezi bir konum üstlenen kişiler –Spencer'dan Weber'e ve Durkheim'a– sosyoloji olarak betimledikleri ve açıkça öncülüğünü yaptıkları alan içinde eleştirel bir şekilde değil alışlagelmiş bir şekilde tepki gösterdikleri toplumsal cinsiyet konusunu önemsizleştirerek etraflarında dolaşan feminist iddialara temelde muhafazakâr tepkiler gösterdiler. Bu yolla onlar, sosyoloji kuramının önemli bir kısmını kadınlar yazdığında bile tepki gösterdiler. Feminist iddialara eril tepkinin tarihinin bir parçası da olan meslek içindeki bu toplumsal cinsiyet politikasının tarihi ancak şimdi yazılmaktadır (örneğin, bkz. Deegan, 1988; Fitzpatrick, 1990; Gordon, 1994; Lengermann ve Niebrugge-Brantley, 1998; R. Rosenberg, 1982).

Kentleşme

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda çok sayıda insan, kısmen Endüstri Devriminin bir sonucu olarak, kırsal kökenlerinden koparak kent ortamlarına hareket ettiler. Bu kitlesel göçe, büyük ölçüde kent alanlarında endüstriyel sistemin yarattığı işler neden oldu. Fakat bu göç, kent yaşantısına uyum sağlamak zorunda olan insanlar için birçok zorluğu barındırıyordu. Dahası, şehirlerin büyümesi, aşırı kalabalıklaşma, kirlilik, gürültü, trafik ve benzerini kapsayan görünürde sayısız kent sorununa yol açtı. Kent yaşantısının doğası ve sorunları, ilk sosyologlardan birçoğunun özellikle Max Weber ve Georg Simmel'in dikkatini çekti. Aslında, Amerikan sosyolojisinin ilk büyük okulu olan Chicago okulunu, büyük ölçüde, kente verdiği önem ve Chicago'yu kentleşme ve sorunlarının araştırıldığı bir laboratuvar olarak kullanmaya yönelik ilgisi belirledi.

Dinsel Değişim

Siyasal devrimler, Endüstri Devrimi ve kentleşmenin beraberinde getirdikleri toplumsal değişimlerin, dinselik üzerinde derin bir etkisi oldu. İlk sosyologların çoğunun dini bir geçmişi vardı ve aktif olarak, bazı durumlarda ise mesleki olarak dinle meşgul oldular (Hinkle ve Hinkle, 1954). Bu sosyologlar dinsel yaşantılarında sahip olduklarıyla aynı amaçları sosyolojide benimsediler. İnsanların yaşantılarını iyileştirmeyi arzu ettiler (Vidich ve Lyman, 1985). Bazıları (Comte gibi) sosyolojiyi bir dine dönüştürdü. Diğerlerinin sosyolojik kuramları belirgin bir dinsel etkiye sahipti. Durkheim, başlıca eserlerinden birini din üzerine yazdı. Ahlak sadece Durkheim'ın sosyolojisinde değil Talcott Parsons'ın eserinde de anahtar bir rol oynadı. Martineau'nun düşünceleri, Unitaryan [Tanrı'nın birliğini vurgulayan Hristiyan mezhebi] bir yetiştirilme biçimiyle şekillenmiştir. Weber'in eserinin büyük bir kısmı dünya dinlerine ayrıldı. Marx da dinselliğe ilgi gösterdi fakat onun yönelimi çok daha eleştireldi. Spencer, dini ("kiliseye ait kurumlar"), toplumun önemli bir bileşeni olarak tartıştı.

Bilimin Gelişimi

Sosyoloji kuramı geliştikçe sadece kolejlerde ve üniversitelerde değil aynı zamanda bir bütün olarak toplumda bilimin önemi arttı. Bilimin teknolojik ürünleri, yaşamın her kesimine yayılıyordu. En başarılı bilimlerle (fizik, biyoloji ve kimya) bağlantısı olanlar, toplumda onurlu konumlara uygun görüldüler. Sosyologlar (özellikle Comte, Durkheim, Spencer, Mead ve Schutz) baştan itibaren bilimle meşgul oldular ve birçoğu, sosyolojiyi, başarılı fiziksel ve biyolojik bilimlere göre biçimlendirmek istediler. Bununla birlikte, bilimsel modeli cansiperane kabul edenler ile toplumsal yaşantının kendine özgü niteliğinin bilimsel modelin top-tan uyarlanması zorlaştırdığını ve mantıksızlaştırdığını düşünenler (Weber gibi) arasında bir tartışma gelişti (Lepenes, 1988). Alandaki temel dergilere, en azından Amerika Birleşik Devletleri'ndekilere bir göz atmak bile sosyolojiyi bir bilim olarak destekleyenlerin ağırlıkta olduğunu gösterdiği halde sosyoloji ve bilim arasındaki ilişki konusu bugüne kadar tartışıldı.

Entelektüel Güçler ve Sosyoloji Kuramının Ortaya Çıkışı

Toplumsal etmenler önemli olduğu halde, bu bölümün öncelikli odak noktası, sosyoloji kuramının biçimlenmesinde merkezi bir rol oynayan entelektüel güçlerdir. Kuşkusuz gerçek dünyada entelektüel etmenler toplumsal güçlerden ayrılamaz. Örneğin aşağıdaki tartışmada Aydınlanma hareketinin, yukarıda tartışılan toplumsal değişimlerle yakından ilişkili olduğunu ve onların entelektüel temelini sağladığını göreceğiz.

Toplum kuramlarını biçimlendiren birçok entelektüel gücün etkisi, bu etkinin öncelikle hissedildiği ulusal bağlam içinde tartışılmaktadır (D. Levine, 1995b; Rundell, 2001). Aydınlanma ve onun sosyoloji kuramının gelişimi üzerindeki etkilerine Fransa'dan başlıyoruz.

Aydınlanma

Birçok gözlemciye göre aydınlanma sosyolojinin sonraki evrimi açısından kritik bir gelişmeyi oluşturur (Hawthorn, 1976; Hughes, Martin ve Sharrock, 1995; Nisbet, 1967; Zeitlin, 1996). Aydınlanma, felsefi düşüncede dikkate değer bir entelektüel gelişim ve değişim dönemi idi.² Uzun süre devam eden birtakım fikirler ve inançlar –bunlardan birçoğu toplumsal yaşantıyla ilişkiliydi– Aydınlanma süresince yıkıldı ve onların yerine başkaları geçti. Fransız filozoflar Charles Montesquieu (1689-1755) ve Jean Jacques Rousseau (1712-1778) Aydınlanmayla ilişkili olan en dikkat çekici düşünürlerdi (B. Singer, 2005a, 2005b). Bununla birlikte, Aydınlanmanın sosyoloji kuramı üzerindeki etkisi, doğrudan ve pozitif olmasından daha çok dolaylı ve negatifti. Irving Zeitlin’in ifade ettiği gibi, “Sosyoloji ilk döneminde, Aydınlanmaya bir tepki olarak gelişti” (1996:10).

Aydınlanmayla ilişkili olan bu düşünürler her şeyden önce iki entelektüel akımdan –on yedinci yüzyıl felsefesi ve bilimi– etkilendi.

On yedinci yüzyıl felsefesi, René Descartes, Thomas Hobbes ve John Locke gibi düşünürlerin eserleriyle ilişkiliydi bu felsefe rasyonel anlamı olan büyük, genel ve soyut fikir sistemlerinin üretilmesini vurguladı. Aydınlanmayla ilişkili olan sonraki düşünürler, fikirlerin sistemlerinin genel olmaları gerektiği ve rasyonel anlamlarının olması gerektiği fikrini reddetmediler, fakat fikirlerini gerçek dünyadan türetmek ve orada test etmek için büyük çabalar gösterdiler. Başka bir ifadeyle, onlar ampirik araştırmayı akıl ile birleştirmek istediler (Seidman, 1983:36-37). Bunun modeli bilimdi, özellikle Newtoncu fizikti. Bu noktada, toplumsal konulara bilimsel yöntemin uygulanmasının ortaya çıkışını görürüz. Aydınlanma düşünürleri, fikirlerin en azından kısmen gerçek dünyadan türetilmiş olmasını istemelerinin yanında bu fikirlerin toplumsal dünyaya, özellikle bu dünyanın eleştirel çözümlemesi vasıtasıyla, yararlı olmasını da istediler.

Genel olarak, Aydınlanmanın kendine özgü yönü, insanların akıl ve ampirik araştırma yoluyla evreni kavrayabileceği ve denetleyebileceği şeklindeki inançtı. Buradaki görüş şuydu; doğal yasalar, fiziksel dünyaya egemen olduğu için onların toplumsal dünyaya da egemen olması muhtemeldi. Bu yüzden, akıl ve araştırmadan yararlanarak bu toplumsal yasaları keşfetmek felsefeciye kalıyordu. Aydınlanma felsefecileri, toplumsal dünyanın nasıl işlediğini bir kez anladıklarında onların pratik bir amaçları –“daha iyi”, daha rasyonel bir dünya yaratmak– da oldu.

Aydınlanma felsefecileri, aklı vurgulama yoluyla geleneksel otoriteye inancı reddetme eğilimi gösterdiler. Bu düşünürler geleneksel değerleri ve kurumları incelediklerinde çoğu kez onların irrasyonel olduklarını –yani, insan doğasına aykırı olduklarını ve insani büyümeyi ve gelişimi engelleyici olduklarını– gördüler. Aydınlanmanın pratik ve değişim-yönelimli felsefecilerinin görevi, bu irrasyonel sistemlerin üstesinden gelmekti. Aydınlanma düşüncesinden en doğrudan ve pozitif olarak etkilenen kuramcılar Alexis de Tocqueville ve Karl Marx olduğu halde Marx, ilk kuramsal fikirlerini Almanya’da biçimlendirdi.

Modern Sosyoloji Kuramları: Başlıca Okullar

KISIM 2

Sosyoloji Kuramının Kısa Tarihi Sonraki Dönem

Bölümün Ana Hatları

- Amerikan Sosyoloji Kuramının İlk Dönemi
- Yüzyılın Ortasına Kadar Sosyoloji Kuramı
- Yüzyılın Ortasından Sonra Sosyoloji Kuramı
- Yirminci Yüzyılın Son Döneminde Bütüncül Kuram
- Modernlik ve Postmodernlik Kuramları
- Yirmi Birinci Yüzyılda Toplum Kuramı

Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyolojinin kuruluşunun kesin bir tarihini vermek zordur. 1858 gibi erken bir zamanda Oberlin'de toplumsal sorunlarla ilgili bir ders vardı, Comte'un *sosyoloji* terimi George Fitzhugh tarafından 1854'te kullanıldı ve William Graham Sumner, Yale'de 1873'ten itibaren toplum bilimi dersleri verdi. 1880'ler boyunca özellikle "Sosyoloji" adını taşıyan dersler verilmeğe başladı. Sosyoloji adıyla ilk bölüm, Kansas Üniversitesi'nde 1889'da kuruldu. Albion Small 1892'de Chicago Üniversitesi'ne geçti ve yeni sosyoloji bölümünü kurdu. 1897'de W. E. B. Du Bois, Atlanta Üniversitesi'nde sosyoloji bölümünü kurmaya başladı (bkz. Şekil 6.1).

ŞEKİL 6.1 • Sosyoloji Kuramı: Erken Yıllar

Spencer (1820–1903)	Lévi-Strauss (1908–2009)	Yapısalcılık	Postyapısalcılık Foucault (1926–1984) Agamben (1942–)	Eyleyen-Ağ Kuramı Latour (1947–)
Toplumsal Darwinizm Sumner (1840–1910) Ward (1841–1913)			Ağ Kuramı Coleman (1926–1995)	Rasyonel Seçim Kuramı
Durkheim (1858–1917)	Skinner (1904–1990)	Homans (1910–1989) Yapısalcılık İşlevlilik Merton (1910–2003)	Alışveriş Kuramı Blau (1918–2002) Emerson (1925–1982)	Postmodern Toplum Kuramı Baudrillard (1929–2007)
	Du Bois (1868–1963)	Radikal Sosyoloji Mills (1916–1962)	Çalışma Kuramı Dahrendorf (1929–2009)	Sistemler Kuramı Luhmann (1927–1998)
Marx (1818–1883)	Weber (1864–1920) Veblen (1857–1929) Schumpeter (1883–1950) Kautsky (1854–1938)	Sorokin (1889–1968) Mannheim (1893–1947) Hegel’ian Marxizm Lukacs (1885–1971)	Fenomenolojik Sosyoloji Habermas (1929–) D. Smith (1926–) Honneth (1949–)	Queer Kuram Butler (1956–)
		Ekonomik Marxizm Sweezy (1910–2004) Braverman (1920–1976)	Uzamsal Marxizm Mikro-Makro ve Faillik Yapı Büyünleşmesi Kuramı	Duygulanım Kuramı
Husserl (1859–1938)	Schutz (1899–1959)	Tarihsel Marxizm Wallerstein (1930–2019)	Eleştirel İrk ve Etnisite Kuramları	Tüketim ve Üretiletim Kuramları
Simmel (1858–1918)	Sartre (1905–1980)	İrk ve Sömürgecilik Kuramları Fanon (1925–1961)	Kesitlerarasılık Kuramı P. Collins (1948–)	Yerli ve Güney Kuramı
Small (1854–1926) Park (1864–1944) Mead (1863–1931) Cooley (1864–1929)	Sembolik Etkileşimcilik Blumer (1900–1987) M. Kuhn (1911–1963)	Etnometodoloji Garfinkel (1917–2011)	Modernleşme Kuramları Postkolonyal Kuram Said (1935–2003)	Giddens (1938–) Bauman (1925–2017)
		Varoluşsal Sosyoloji Gottman (1922–1982)		Küreselleşme Kuramı Robertson (1938–)

Amerikan Sosyoloji Kuramının İlk Dönemi

Siyaset

Julia Schwendinger ve Herman Schwendinger (1974), ilk dönem Amerikan sosyologlarının, ilk dönem Avrupalı kuramcılarının çoğu gibi muhafazakârlar olarak değil, en iyi şekilde, siyasal liberaller olarak betimlenebileceğini ileri sürerler. İlk dönem Amerikan sosyolojisinin özelliği olan liberalizm temelde iki öğeye sahipti. Birincisi, bu liberalizm, bireyin özgürlüğüne ve refahına yönelik bir inancı barındırıyordu. Amerikan sosyolojisinin bu inancını, Spencer'ın yönelimi, Comte'un daha kolektif olan görüşünden çok daha fazla etkiledi. İkincisi, bu yönelimle ilişkisi olan birçok sosyolog, toplumsal ilerlemenin evrimci bir görüşünü benimsedi (W. Fine, 1979). Bununla birlikte, bu ilerlemenin en iyi şekilde nasıl gerçekleştirileceği konusunda görüş ayrılığına düştüler. Bazıları, toplumsal reforma yardımcı olacak adımların hükümet tarafından atılması gerektiğini ileri sürerken diğerleri, toplumun çeşitli bileşenlerinin kendi kendilerine bırakılması yoluyla kendi sorunlarını çözmeleri gerektiğini ileri sürerek *laissez-faire* [bırakınız yapsınlar] doktrinini kabul ettirmeye çabaladılar.

Liberalizm aşırıya götürüldüğünde, muhafazakârlığa çok yaklaşıp. Hem toplumsal ilerlemeye inanç —reforma veya *laissez-faire* doktrinine— hem de bireyin önemine inanç, bir bütün olarak sistemi destekleyici görüşlere götürür. Ağır basan görüş, toplumsal sistemin işlediği veya işlemesi için reform yapılabileceğidir. Bir bütün olarak sistemin çok az eleştirisi vardır; özel olarak Amerikan örneğinde bu, kapitalizmin çok az sorgulanması demektir. İlk dönem sosyologlar, geleceğin, sınıf çatışmasına değil, sınıf uyumu ve sınıf işbirliğine dayalı olacağını kabul ettiler. Bu, en nihayetinde, ilk dönem Amerikan sosyoloji kuramının, sömürüyü, ülke içindeki ve uluslararası emperyalizmi ve toplumsal eşitsizliği, rasyonelleştirmeye katkıda bulunması demektir (Schwendinger ve Schwendinger, 1974). Sonuçta, ilk dönem sosyologların siyasal liberalizminin, aşırı derecede muhafazakâr yönleri vardı.

Toplumsal Değişim ve Entelektüel Akımlar

Roscoe Hinkle (1980) ve Ellsworth Fuhrman (1980), Amerikan sosyoloji kuramının temeline ilişkin çözümlemelerinde, bu kuram bütünüünün, içinden çıktığı birkaç temel bağlamı ana hatlarıyla ortaya koyarlar. Amerikan toplumunda Iş Savaştan sonra meydana gelen toplumsal değişimler en fazla öneme sahiptir (Bramson, 1961). Bölüm 1'de Avrupa sosyoloji kuramının gelişimiyle ilişkisi olan bir dizi etmeni (endüstrileşme ve kentleşme gibi) tartıştık; bu etmenlerden birkaçı, Amerika'da kuramın gelişimiyle de yakından ilişkiliydi. Fuhrman'a (1980) göre ilk dönem Amerikan sosyologları endüstrileşmenin pozitif olanaklarını gördüler fakat bunun tehlikelerinin de farkındaydılar. Bu ilk dönem sosyologlar, endüstrileşmenin tehlikeleriyle ilgili emek hareketi ve sosyalist grupların oluşturdukları fikirlerin cazibesine kapılmalarına rağmen toplumun kökten revizyondan geçirilmesine taraftar değillerdi.

Arthur Vidich ve Stanford Lyman (1985), Hristiyanlığın, özellikle Protestanlığın Amerikan sosyolojisinin kuruluşu üzerindeki etkisi hakkında güçlü bir görüş ortaya koyarlar. Amerikalı sosyologlar, dünyayı kurtarmaya yönelik Protestan ilgiyi sürdürdüler ve adeta, bir dili (bilim) diğerinin (din) yerine koydular. “Amerika Birleşik Devletleri’nde sosyolojide ilk eserlerin ortaya çıktığı zaman olan 1854’ten başlayıp I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesine kadar sosyoloji, Amerikan yaşamı ve düşüncesine, kurumlarına ve inançlarına ahlaki ve entelektüel bir tepkiydi” (1). Sosyologlar, bu toplumsal sorunları tanımlamaya, araştırmaya ve çözmeye yardımcı olmaya çabaladılar. Din adamları, dini ve insanların din içindeki yerini iyileştirmeye din içinde çalışırken sosyologlar aynı şeyi toplum içinde yaptılar. Dinsel kökleri ve dinsel koşutlukları belli olan sosyologların büyük çoğunluğu, toplumun temel meşruluğunu sorgulamadı.

Hinkle (1980) ve Fuhrman’ın (1980) her ikisine göre Amerikan sosyolojisinin kurulmasında dikkate alınması gereken diğer bir etmen, Amerika’da 1800’lerin sonlarında akademik mesleklerin (sosyoloji dâhil) ve modern üniversite sisteminin ortaya çıkışıdır. Avrupa’da ise bunun tersine, üniversite sistemi, sosyolojinin ortaya çıkışından önce zaten iyice yerleşmişti. Sosyoloji, Avrupa’da yerleşme sürecinde zorlukla karşılaşmasına rağmen yeni Amerikan üniversite sisteminin daha akışkan ortamında daha kolay bir seyir izledi.

İlk dönem Amerikan sosyolojisinin (diğer toplum bilimi disiplinlerinin yanı sıra) başka bir özelliği, tarihsel bir bakış açısından uzaklaşması ve pozitivist veya “bilimci” bir yönelime girmesiydi. Dorothy Ross’un ifade ettiği gibi “Evrenselci soyutlama ve niceliksel yöntemler elde etme arzusu, Amerikalı toplum bilimcileri, tarih ve kültürel antropoloji alanlarında geçerli olan yorumcu modellerden ve Max Weber’in ortaya koyduğu genellemeci ve yorumcu modelden uzaklaştırdı” (1991:473). Sosyoloji, uzun süreli tarihsel değişimleri yorumlama yerine kısa süreli süreçleri bilimsel olarak araştırmaya yöneldi.

Yerleşik Avrupa kuramının Amerikan sosyoloji kuramı üzerindeki etkisi de başka bir etmendi. Avrupalı kuramcıların çoğu, sosyoloji kuramları geliştirdiler, Amerikalılar ise bu altyapıya bel bağlayabiliyorlardı. Amerikalılar için en önemli olan Avrupalılar, Spencer ve Comte idi. Simmel’in ilk yıllarda bir derece önemi vardı ancak, Durkheim, Weber ve Marx’ın etkisinin uzun yıllar boyunca çarpıcı bir sonucu olmadı. Herbert Spencer’in fikirleri, ilk dönem Avrupa kuramının Amerikan sosyolojisi üzerindeki etkisinin ilginç ve aydınlatıcı bir örneğini oluşturur.

Herbert Spencer’in Sosyoloji Üzerindeki Etkisi

Niçin Spencer’in fikirleri, Amerikan sosyolojisinin ilk yıllarında Comte, Durkheim, Marx ve Weber’inkilerden çok fazla etkiliydi? Richard Hofstadter (1959), birkaç açıklama ortaya koydu. En kolay olan birinciye değinirsek, Spencer İngilize yazdığı halde diğerleri böyle yapmadı. Üstelik Spencer, teknik olmayan terimlerle yazdı, bu da geniş bir şekilde erişilebilmesini sağladı. Aslında bazıları, teknik olma eksikliğinin, Spencer’in çok karmaşık bir düşünür *olmamasına* bağlanabileceğini ileri sürmüştür. Ancak, geniş bir kitleye çekici gelmesinin daha önemli

Yapısalcılık, Postyapısalcılık ve Postmodern Toplum Kuramı

Bölümün Ana Hatları

Yapısalcılık

Postyapısalcılık

Postmodern Toplum Kuramı

Eleştiriler

Bu kitap, büyük ölçüde *modern* toplum kuramıyla ilgilidir. Bununla birlikte, yirminci yüzyılın son yarısında toplum kuramına modern yaklaşımlar önemli bir meydan okumayla karşılaştı. Kurama yönelik bu *postmodern* yaklaşım sanat, mimari, edebiyat, sosyoloji ve diğerleri gibi çok çeşitli alanlarda ortaya çıktı. Bunun anlamı, sadece bu gelişmelerin modernden sonra geldiği değil aynı zamanda modernin, postmodernistlerin ifade ettikleri ve incelemek için çaba gösterdikleri sorunlarının olduğudur. Kuzey Amerika'da postmodern kuramın gelişmesi ve bu kurama duyulan ilgi 1980'lerde ve 1990'larda en üst düzeyine ulaştığı halde genel olarak toplum kuramının gelişiminde postmodernizmin bariz bir etkisi olmuştur. Bu bölümde başlıca postmodern kuramları tartışıyoruz ve bu bakış açılarının devam eden önemini dikkate alıyoruz.

Postmodern toplum kuramını tartışırken dikkatimizi *sosyolojik* kuramlardan *toplum* kuramlarına kaydırmamız gereklidir. *Sosyolojik* kuramlar büyük ölçüde sosyoloji içinde ortaya çıkan ve çoğunlukla sosyologların ilgisini çeken gelişmeleri yansıtmaya eğilimi gösterirler. *Toplum* kuramları, çok disiplinli olma eğilimi gösterirler. Bununla birlikte, ikisi arasındaki ayrım belirgin değildir. Aslında bu kitapta daha önce

tartışılan kuramların bazılarının, özellikle yeni-Marxçı kuramların ve faillik-yapı kuramlarının, toplum kuramları olarak betimlenmeleri daha uygun olabilir. Ne olursa olsun, postmodern kuramlar en iyi şekilde toplum kuramları olarak görülebilir.

Bu bölümde yapısalcılıktan post-yapısalcılığa ve en sonunda postmodern toplum kuramı olarak bilinen şeye gelişim çizgisinin izini sürerek modern toplum kuramından sonra gelen şeyin ortaya çıkışını ele alıyoruz. Lash'ı (1991:ix) izleyerek, "1960'larda Fransız toplum düşüncesi aracılığıyla yayılan yapısalcılığı", post-yapısalcılığın ve postmodernizmin ortaya çıkışı için başlama noktası olarak kabul etmekteyiz.

Yapısalcılık, Fransız hümanizmine özellikle Jean-Paul Sartre'ın varoluşçuluğuna karşı bir tepkiydi (Craib ve Wernick, 2005; Margolis, 2007). Sartre, ilk eserlerinde birey, özellikle de birey özgürlüğü üzerinde odaklandı. Bu noktada o insanların yaptıkları şeyin, toplumsal yasalar veya daha büyük toplumsal yapılar tarafından değil kendileri tarafından belirlendiği şeklindeki görüşe bağlıydı. Bununla birlikte, Sartre, kariyerinin sonraki dönemlerinde Marxçı kurama yakınlaştı ve "özgür birey" üzerinde odaklanmayı sürdürdüğü halde o birey artık, "kendi etkinliklerini sınırlandıran ve yabancılaştıran kitlesel ve baskıcı bir toplumsal yapı içinde konumlandırılmış"tı (Craib, 1976:9).

Sartre'ın eserlerini çözümleyen Gila Hayim (1980) ilk eserleri ve sonrakiler arasında süreklilik görür. Sartre, 1943'te yayınlanan *Varlık ve Hiçlik*'te (*Being and Nothingness*) özgür birey üzerinde daha fazla odaklanır ve "varoluş, bir kimsenin eylemleri tarafından ve aracılığıyla tanımlanır. ... *Bir kimse, yaptığı şeydir*" (Hayim, 1980:3) görüşünü kabul eder. Sartre, aynı zamanda, "davranışı tümüyle belirleyen nesnel yapılar" hakkındaki yapısalcı görüşe saldırır (Hayim, 1980:5). Sartre ve genel olarak varoluşçulara göre eyleyenlerin, şimdinin ötesine geçme ve geleceğe doğru hareket etme kapasiteleri vardır. Böylece, Sartre'a göre, insan özgürdür; insan yaptığı her şeyden sorumludur; insanın mazereti yoktur. "Özgürlüğün [bu] sarsıcı sorumlulukları" (Hayim, 1980:17), bazı bakımlardan insanın acı çekmesinin çok büyük kaynağıdır. Başka bakımlardan bu sorumluluk, insanın iyimserliklerinin bir kaynağıdır –insanın kaderi kendi elindedir. Sartre, 1963'te yayınlanan *Diyaletik Aklın Eleştirisi*'nde (*Critique of Dialectical Reason*), toplumsal yapılara daha fazla ilgi gösterir ancak burada dahi "belirlenmiş olanın bastırılmasını, insanın aşkınlık ayrıcalığı"nı vurgular (Hayim, 1980:16). Sartre, toplumsal yapının rolünü ve yerini aşırı vurgulayan çeşitli Marxistlere (yapısalcı Marxistler) eleştirel yaklaşır. "Sartre'ın görüşü açısından dogmatik Marxistler, Marx'ın kendi fikrinin insancıl bileşenini ortadan kaldırdılar" (Hayim, 1980:72). Sartre, bir varoluşçu olarak her zaman bu hümanizmi sürdürdü. Yapısalcılık, postyapısalcılık ve postmodernizmin ortaya çıkışının, varoluşçuluğun arka planında bulunan hümanizmle ilişki kurularak anlaşılması gerekir.

Yapısalcılık

Yapısalcılık, yapılar üzerinde bir odaklanmayı içerir ancak, bu yapılar, yapısal işlevselcilerin ilgi gösterdikleri yapılarla temelde aynı değildir (bkz. Bölüm 7).

Yapısal işlevselciler, aslında çoğu sosyolog, *toplumsal* yapılarla ilgilendikleri halde yapısalcıların öncelikli ilgisi *dilbilimsel* yapılardır. Toplumsal yapılardan dilbilimsel yapılara bu kayma, toplumsal bilimlerin doğasını çarpıcı bir şekilde değiştiren *dilbilimseldönüş* olarak bilinmeye başlanan şeydir (Lash, 1991:ix). Birçok toplum bilimcinin odak noktası toplumsal yapıdan dile (örneğin, bkz. Bölüm 8’de Habermas’ın iletişimle ilgili ilk tartışmaları ve Bölüm 10’da bazı etnometodologların konuşma çözümlemeleri) veya genel olarak çeşitli türlerden göstergelere kaydı.

Dilbilimindeki Kökenler

Yapısalcılık, çeşitli alanlardaki farklı gelişmelerden ortaya çıkmıştır (Dosse, 1998). Modern yapısalcılığın kaynağı ve bugüne kadar en güçlü kalesi, dilbilimi olmuştur. İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure’ün (1857-1913) eserleri, yapısal dilbiliminin ve en sonunda çeşitli alanlarda yapısalcılığın gelişiminde dikkat çeker (Culler, 1976; Thibault, 2005a). Saussure’ün, çok büyük önem göstermiş olan *langue* (dil) ve *parole* (söz) arasındaki ayrımı özel olarak ilgimizi çekmektedir. *Langue*, dilin biçimsel, gramatik sistemidir. Saussure ve izleyicilerine göre *langue*, belirli yasalarla ilişkileri yönlendirilen sessel öğelerin bir sistemidir. Saussure’ün zamanından beri dilbiliminin çoğu bu yasaların keşfedilmesine yönelmiştir. *Langue*’ın varoluşu, *parole*’u mümkün kılar (Bakker, 2007b). *Parole*, fiili konuşmadır, konuşanların kendilerini ifade etmek için dili kullanma biçimleridir. Saussure, insanların, öznel ve çoğu kez kişiye özgü biçimlerde dil kullanışlarının önemini kabul ettiği halde bireyin dil kullanımının, bilimsel yönelimli dilbilimcinin ilgisi olamayacağına inandı. Bu tür bir dilbilimcinin, eyleyenlerin dili öznel bir şekilde kullanışlarını değil dilin biçimsel sistemi olan *langue*’ı incelemesi gerekir.

Böylece *langue* bir göstergeler sistemi —bir yapı— olarak görülebilir ve her göstergenin anlamı, sistem içinde göstergeler arasındaki ilişki tarafından üretilir. Burada ikili karşıtlıkları da içeren farklılık ilişkileri özellikle önemlidir. Bu nedenle, *sıcak* kelimesinin anlamı, kelimenin içsel özelliklerinden değil kelimenin *soğuk* kelimesiyle ilişkisinden, onunla ikili karşıtlığından gelir. Anlamlar, zihin ve en sonunda toplumsal dünya, dilin yapısı tarafından şekillendirilir. Bu nedenle burada, çevrelerini şekillendiren insanların varoluşsal dünyası değil toplumsal dünyanın başka yönlerinin olduğu kadar insanların da dilin yapısı tarafından şekillendirilmelerini kapsayan bir dünya vurgulanmaktadır.

Yapıya yönelik ilgi, dilin ötesinde tüm gösterge sistemlerinin araştırılmasını kapsadı. Gösterge sistemleri üzerindeki bu odaklanma, “göstergebilim” olarak adlandırıldı ve kendisine birçok taraftar çekti (Gottdiener, 1994; Hawkes, 1977; Thibault, 2005b). *Göstergebilim*, yapısal dilbilimden daha geniştir çünkü o sadece dili değil aynı zamanda yüz ifadeleri, beden dili, edebi metin, aslında tüm iletişim biçimleri gibi başka gösterge ve sembol sistemlerini de kapsar.

Roland Barthes (Perry, 2007) çoğu kez göstergebilimin gerçek kurucusu olarak görülür. Barthes, Saussure’ün fikirlerini toplumsal yaşamın tüm alanlarına genişletti. Sadece dil değil aynı zamanda toplumsal davranışlar, temsillerdir veya göstergelerdir: “Sadece dil değil aynı zamanda TV gösterileri, moda, yemek pişirme

ve günlük yaşamda hemen her şey gibi güçleş karşılaşmaları da anlamlandırma pratikleridir” (Lash, 1991:xi). “Dilbilimsel dönüş”, kendileri de göstergeler olarak yeniden yorumlanan tüm toplumsal fenomenleri kapsamaya başladı.

Antropolojik Yapısalcılık: Claude Lévi-Strauss

Fransız yapısalcılığı içinde merkezi bir şahsiyet —Kurzweil (1980:13) onu “yapısalcılığın babası” olarak adlandırır— Fransız antropolog Claude Lévi-Strauss’dur (I. Rossi, 2005). Yapı, Lévi-Strauss’un eserlerinde çeşitli biçimler aldığı halde bizim amacımız açısından önemli olan, Lévi-Strauss’un, Saussure’ün dil hakkındaki çalışmalarını, antropolojik konuları —örneğin, ilkel toplumlarda efsaneleri— kapsayacak şekilde genişlettiğinin düşünülebileceğidir. Bununla birlikte, Lévi-Strauss, yapısalcılığı daha genel olarak tüm iletişim biçimlerine de uyguladı. Onun başlıca yeniliği, çok çeşitli fenomenleri (örneğin akrabalık sistemleri), iletişim sistemleri olarak tekrar kavramsallaştırmak, böylece onları yapısal çözümlemelere uygun hale getirmek oldu. Örneğin, eşlerin alışverişi, kelimelerin alışverişiyle aynı biçimde çözümlenebilir; her ikisi de yapısal antropolojinin kullanılması yoluyla araştırılabilen toplumsal alışverişlerdir.

Lévi-Strauss’un (1967) düşüncesini, dilbilimsel sistemler ile akrabalık sistemleri arasındaki benzerliklerle ilgili bir örnekle gösterebiliriz. Birincisi, akrabalığı betimlemek için kullanılan terimler, yapısal antropoloji için temel çözümleme birimleridir. İkincisi, ne akrabalığın ne de fonemlerin kendi içlerinde anlamı yoktur. Bunun yerine, her ikisi de sadece daha büyük bir sistemin tamamlayıcı parçaları olduklarında anlam kazanırlar. Hatta Lévi-Strauss, ikili karşıtlıklarla ilgili bir sistemi, dilbilimi içinde Saussure’ün kullandıklarına çok benzer bir şekilde (örneğin çiğ ve pişmiş) kendi antropolojisi içinde kullandı. Üçüncüsü, Lévi-Strauss, hem fonemik sistemlerde hem de akrabalık sistemlerinde yer yer ampirik çeşitliliğin olduğunu kabul etti ancak bu çeşitlilikler bile örtük oldukları halde genel yasaların işleyişine bağlanabilir.

Tüm bunlar, dilbilimsel dönüşle uyum içindedir, ancak Lévi-Strauss, en sonunda, bu dönüşle uyuşmayan birkaç doğrultuda devam etti. En önemlisi, hem fonemik sistemlerin hem de akrabalık sistemlerinin, zihnin yapısının ürünleri olduklarını ileri sürdü. Bununla birlikte, bu sistemler, bilinçli bir sürecin sonuçları değil daha çok, zihnin bilinçdışı, mantıksal yapısının ürünleridir. Bu sistemler kadar bu sistemlerin, içinden türetildikleri bilinçdışının, zihnin mantıksal genel yasalar temelinde hareket eder. Dilbilimsel dönüşü izleyenlerin çoğu, zihnin altında yatan yapıyı en temel yapı olarak tanımlama doğrultusunda Lévi-Strauss’u izlememişlerdir.

Yapısal Marxizm

Yapısalcılığın, Fransa’da dikkate değer bir başarı gösteren başka bir çeşidi, yapısal(cı) Marxizm (Lechte, 2005), özellikle de Louis Althusser (K. Tucker, 2007), Nicos Poulantzas ve Maurice Godelier’in eserleriydi.

Modern yapısalcılığın, dilbilimi içinde Saussure’ün eseriyle başladığını savunduğumuz halde Karl Marx’ın eserleriyle başladığını ileri sürenler vardır: “Marx,